

УДК. 159. 9.: 316. 77: 37.03

ПСИХОЛОГІЯ НАВЧАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ**Т. Д. ЩЕРБАН** д.психол.н.
Мукачівський технологічний інститут

Досліджено навчальне спілкування як система суб'єкт - предмет - суб'єкт. З'ясовано будову процесу навчального спілкування, його функції та властивості. Виявлено, що функціональна структура навчального спілкування має ґрунтуватися на засадах майевтики і сугестивності навчальних предметів. Визначено, що продуктивність навчального спілкування визначається рівнем опанування вчителем комплексу здатностей. До зазначеного комплексу належать, зокрема: спостережливість (дослідницькі здатності); педагогічний такт (гуманістичні); любов до дітей, емпатія (почуттєві); здатності до навіювання, впливу на учнів (сугестивні); здатності проектувати активність учнів (конструктивні); уміння словом виражати свої думки (мовленнєві здатності); здатності використання інноваційних методів навчання (дидактичні); уміння підсилювати думки мімікою і пантомімікою (експресивні); організувати процес навчання і виховання (організаторські); здатність проникати у внутрішній світ учня (перцептивні); знання психології учнів (гностичні); уміння встановлювати взаємовідносини з людьми (комунікативні); науково-дослідницькі; здатність об'єднувати разом різні, несхожі елементи (синектичні); здатність допомагати народженню думки, почуттів та образу (майевтичні). Окреслено систему факторів, що впливають на ефективність реалізації потенціалу спілкування вчителя і на етапі його вузівської підготовки.

Спілкування, виступаючи суспільною формою буття людини, пронизує весь соціальний організм суспільства і створює, з одного боку, умови привласнення загальнолюдських здібностей, з другого боку – виступає механізмом реалізації можливостей людини у формі тих чи інших психологічних новоутворень. Навчання є суспільна форма управління учінням, тому вона і реалізується в розгорнутій формі спілкування. Реальне педагогічне спілкування являє собою складне і внутрішньо суперечливе сплетіння перцептивних, комунікативних, інтерактивних компонентів суб'єкт – об'єктної та суб'єкт – суб'єктної форм.

Однією з пріоритетних проблем психології є дослідження умов і факторів успішного психічного розвитку учня в навчальному спілкуванні. Саме у цьому напрямку, як засвідчує сьогоденна практика, відчувається дефіцит досліджень. Актуальність представленого дослідження обумовлено необхідністю посилення розробки категорії спілкування, що розкриває відношення «суб'єкт - суб'єкт(и)». Для педагогічної психології особливо цікавим є випадок, коли ці суб'єкти мають різний обсяг знань, умінь та навичок, зокрема, в системі «вчитель - учень». Таким чином, утворено новий предмет дослідження педагогічної психології - навчальне спілкування.

Навчальне спілкування - різновид спілкування, у якому реалізуються здатності вчителя і учня до взаємин і яке має на меті актуалізацію відношень, а саме: перетворення потенційного в учневі та вчителеві на дійсність - творчі здібності учня та майстерність вчителя. Навчальне спілкування - це двобічний процес, у якому здійснюється не лише передача учневі знань, а й розвиваються у нього прагнення і

вміння самостійно, без вчителя набувати нових знань, досвіду. Воно є продуктом розвитку міжособових зв'язків у системі суб'єкт - предмет - суб'єкт.

Об'єкти та методи дослідження

Проблема спілкування досліджувалася прихильниками різних напрямків (семіотичному, соціолінгвістичному, герменевтичному, та ін.). Про те, в жодному підході навчальне спілкування не було предметом спеціального дослідження, отже є недостатньо теоретично обґрунтованим [1, 2, 3 та ін.]. Актуальність проблеми ще й в тому, що навчальне спілкування не стало частиною професійного підготування майбутніх вчителів.

Таким чином, об'єкт дослідження: психологія навчальної спілкування. Предмет дослідження: характеристики й закономірності навчального спілкування та засади його вдосконалення. У дослідженні проблеми застосовані методи психології: системний аналіз і діяльнісний підхід.

Мета дослідження - розробити концептуальні засади психології навчального спілкування між учнем і вчителем та на цій основі визначити шляхи вдосконалення професійного підготування майбутніх вчителів.

Результати та їх обговорення

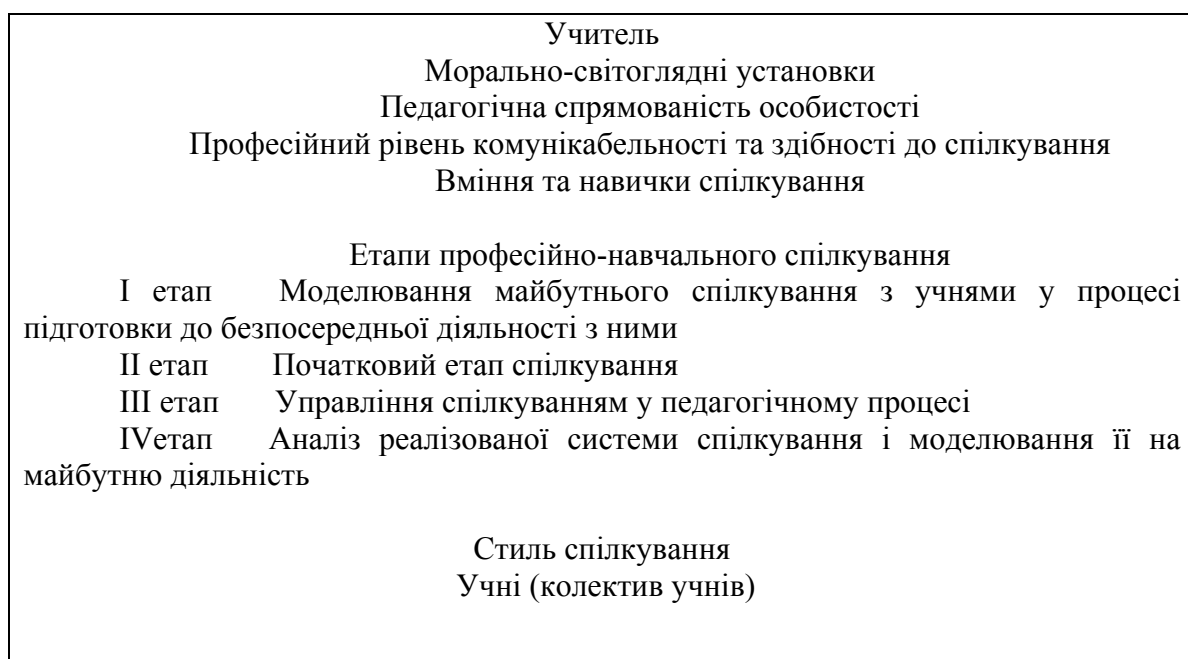
Системний аналіз теорій діяльностей, створених у психології, дозволив визначити будову навчального спілкування як систему суб'єкт-предмет-суб'єкт; комплекс здатностей особистісних, дослідницьких, сугестивних, конструктивних, дидактичних, експресивних, перцептивних, синектичних і майєвтичних, які утворюють компетенцію вчителя; функціональну структуру навчального спілкування, що утворюється на засадах майєвтики та сугестивності навчальних предметів.

Діяльнісний підхід з'ясував будову процесу спілкування, його функції і властивості взаємовідносин, особливостей навчального діалогу і його різновидів, способів перевірки точності відображення і розвитку творчих потенцій учня і вчителя в навчальному спілкуванні [4,5]. Під час аналізу навчального спілкування як діяльності виділяють, зокрема, такі структурні компоненти: *предмет спілкування* - підручник, інша людина, партнер по спілкуванню як суб'єкт; *потреби у спілкуванні* - прагнення людини до пізнання і оцінки інших людей, а через них та з їх допомогою - до самопізнання і самооцінки; *мотиви спілкування* - те, заради чого людина включається в спілкування. Відповідно до заданого предмета спілкування мотиви останнього мають втілюватися або «опредметнитися» (О. М. Леонт'єв) у тих об'єктах, заради пізнання й оцінки яких вона вступає у взаємодію з оточуючими, в даному разі - педагогічну; *дія*

спілкування - одиниця діяльності (в даному разі - педагогічної), цілісний акт, адресований іншій людині і спрямований на неї як на свій об'єкт; *завдання спілкування* - те, на досягнення чого у даних конкретних умовах спрямовані різноманітні дії, що здійснюються у процесі спілкування; *засоби спілкування* - передусім ті розумові операції, за допомогою яких здійснюються дії спілкування; *продукти спілкування* - утворення матеріального і духовного характеру, що виникають у результаті спілкування.

МОДЕЛЬ

процесу професійно-навчального спілкування

Таким чином, навчальне спілкування розглядається як взаємодія двох (або більше) людей, спрямована на узгодження та об'єднання їх зусиль з метою налагодження взаємостосунків та досягнення спільного результату навчання.

Відповідно, логіка навчальної взаємодії вибудовується таким чином: а) навчальна задача та її розв'язання; б) система методів навчального впливу, вибраних для реалізації ухваленого рішення; в) система задач спілкування, розв'язання яких необхідне для реалізації методики впливу; г) навчальна взаємодія вчителя з учнями.

У загальній логіці навчального процесу в структурі навчального спілкування виділяють такі етапи:

I. моделювання вчителем майбутнього спілкування з учнями у процесі підготовки до безпосередньої взаємодії з ними (прогностичний етап);

II. організація безпосереднього спілкування з учнями (початковий етап);

III. управління спілкуванням у навчальному процесі;

IV. аналіз реалізованої системи спілкування і моделювання її на майбутню діяльність.

Узагальнення викладеного та деякого іншого матеріалу з вищевказаних робіт дозволяє вибудувати певну модель професійно-навчального спілкування.

Отже, комунікативна компетентність учителя - система навчальних здібностей, що розглядається як певна інтегральна характеристика навчального спілкування, в якій опосередковано виражаються його морально-світоглядні установки, загальна та професійна спрямованість його особистості, рівень комунікабельності тощо.

Дослідження особливостей стилю навчального спілкування здійснювалися нами на вибірці з 830 вчителів загальноосвітніх шкіл. Отримані результати дозволили констатувати, що стійкі настановлення у сфері спілкування для розв'язання педагогічних задач сформовані у випускників педвузів лише у 9,0%. За допомогою проведених експериментальних досліджень, у роботі також виявлено, що у вчителів, з набуттям педагогічного досвіду, змінюється ставлення як до професії загалом, так і до окремих аспектів навчального процесу - порівняно з вузівським періодом знижується привабливість спілкування з учнями, особливо неформального, й навпаки, певною мірою зростає привабливість викладацької діяльності. Задоволення вчителів професією має виражений характер і залежить від орієнтацій у сфері навчального спілкування. Це, на нашу думку, ще раз підкреслює актуальність представленого дослідження.

Результати дослідження дали змогу визначити теоретичні засади навчального спілкування, розробити критерії компетентності вчителя до педагогічної діяльності, а саме: створення позитивного ставлення вчителів до професії; розвиток комплексу здатностей спілкування.

У дослідженні розкрито не тільки зміст навчального спілкування, але і його продуктивність, як комплекс здатностей вчителя. До цього комплексу входять: спостережливість (дослідницькі здатності); педагогічний такт (гуманістичні); любов до дітей, чуття дітей (почуттєві); здібності до навіювання, впливу на учнів (сугестивні); здібності проектувати активність учнів (конструктивні); уміння словом виражати свої думки (мовленнєві); використання інноваційних методів навчання (дидактичні); уміння підсилювати думки мімікою і пантомімікою (експресивні); організація процесу навчання і виховання (організаторські); здібність проникати у внутрішній світ учня (перцептивні); знання психології учнів (гностичні); уміння встановлювати взаємовідносини з людьми (комунікативні); науково-дослідницькі; здатність

об'єднувати разом різні, несхожі елементи (синектичні); здатність допомагати народженню думки, почуттів та образу (майєвтичні). Метод вияву навчальних здатностей учителів передбачає збір і узагальнення досліджуваних здатностей педагога, отриманих різними особами: кращими і гірше підготовленими за експерта. Результати констатуючого дослідження свідчать, що найменш розвинутими у вчителів здатностями до навчального спілкування є здатності: до навіювання, впливу на учнів (сугестивні); допомагати народженню думки, почуттів та образу (майєвтичні).

З метою подолання труднощів у навчальному спілкуванні було розроблено і зреалізовано програму, мета якої - підвищення майстерності навчального спілкування на етапі вузівської підготовки [5, 7]. Її зміст передбачав: задачу оптимізації процесу опанування досліджуваними комплексом здатностей, що складають ядро компетентності вчителя, проведення практичних занять, присвячених формуванню здатностей, а також рефлексії учасниками наявних здатностей до спілкування як джерела розроблення програми самовдосконалення. У таблиці наводяться дані про вплив експериментальної роботи на динаміку рівня підготовленості студентів до здійснення діалогового спілкування.

Аналіз отриманих результатів свідчить про зростання в експериментальній групі кількості студентів, які оцінили свій рівень підготовленості до здійснення діалогового спілкування з учнями як високий (до 23,33%), та зменшення кількості тих, хто визнав свій рівень підготовленості низьким (до 5,0%).

Таблиця 1
Динаміка підготовленості студентів до здійснення діалогового спілкування (в експериментальних та контрольних групах)

Рівні підготовленості	Попередній зріз				Підсумковий зріз			
	експериментальні групи		контрольні групи		експериментальні групи		контрольні групи	
	п	%	п	%	п	%	п	%
Високий	3	13,33	3	13,33	5	23,33	3	15,0
Середній	14	73,33	15	76,67	14	71,67	14	73,33
Низький	3	13,33	2	10,0	1	5,0	3	11,67
Всього	20	100	20	100	20	100	20	100

Спираючись на сукупність сформованих у студентів здатностей до спілкування в навчанні, а також на власні дослідження, виділимо наступні компоненти професійно-навчальної товариськості, на які потрібно орієнтуватися вчителю: наявність стійкої потреби в систематичному спілкуванні з учнями у всіляких сферах; органічна взаємодія

загальнолюдських і професійних показників товариськості; емоційне благополуччя на етапах спілкування; продуктивний вплив спілкування на інші компоненти навчальної діяльності; наявність здатностей до навчального спілкування; наявність навичок і вмінь спілкування. Органічна єдність даних компонентів утворить професійно-навчальний рівень товариськості особистості.

Висновки

Підводячи підсумки проведеного дослідження, підкреслимо, що результати представленого теоретико-методологічного аналізу процесів комунікації виявили структуру, функції та особливості навчального спілкування. Його продуктивність визначається рівнем компетентності вчителя - опанування ним комплексом здатностей, який утворює "профіль його навчальних здатностей". Окреслено систему факторів, що впливають на ефективність реалізації потенціалу спілкування вчителя і на етапі його вузівської підготовки. Зокрема, рівень розвитку знань і вмінь, наявність професійно важливих здібностей і якостей у майбутнього спеціаліста, рівень його психологічної готовності здійснювати даний вид діяльності, міра інтеграції власної діяльності з діяльністю групи, ступінь адаптації особистості учителя до соціокультурного контексту спілкування, вміння спілкуватися в емоційно напруженій ситуації типу конфліктів тощо. Розроблено методику формування у майбутніх спеціалістів знань, вмінь та навичок спілкування на засадах психолого-педагогічного механізму, а також обґрунтовано шляхи оптимізації підготовки студентів до педагогічної праці.

Доцільно включити у програми вузівської підготовки вчителів матеріали, що доповнюють уявлення про чинники комунікативної підготовленості майбутніх спеціалістів, сформованість ціннісного ставлення до навчальної діяльності, психологічну готовність студента до реалізації свого комунікативного потенціалу в практичній навчальній діяльності, мотивацію спілкування і практичного оволодіння цими здібностями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баженова Л.В. Мотивація професійного самосовершенствования учителя (Программа личностно-ориентированного тренинга) // Практична психологія та соціальна робота № 1.- 2002.- С.36-39
2. Мороз Профессиональная адаптация молодого учителя. - К., 1980. - 96 с.
3. Пазюченко Т.М. Професійна орієнтація на педагогічну працю: консультативний тренінг / За ред. В.Ф
4. .Моргуна. - К., 2000. - 152 с.
5. Соколова Е.Т. Самосознание и самооценка при аномалиях личности. - М.: МГУ, 1989. - 213 с.

6. Траверсе Т.М. Професіоналізація особистості майбутнього фахівця в галузі педагогічної діяльності // Проблеми загальної та педагогічної психології, т.V, ч.7.-2003. - С.289-294.
7. Черный Е.В. Инициирование профессиональной рефлексии у педагогов // Практична психологія та соціальна робота № 3. - 2002. - С.1-4.
8. Яценко Т.С. Проблема дослідження несвідомої сфери психіки суб'єкта // Практична психологія та соціальна робота № 7. - 2002. - С.10-16.

УДК 338.431

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РИНКОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В ПЕРІОД ЙОГО РЕФОРМУВАННЯ

В. П. ДОЛИНСЬКИЙ д.е.н., **О. О. КАСИНЕЦЬ**
Мукачівський технологічний інститут

В даній статті аналізуються та досліджуються стан вітчизняної галузі агропромислового комплексу України. Охарактеризовані гальмуючі негативи розвитку менеджменту агропромислового комплексу, запропоновані методи їх вирішення. Автор дослідив та показав необхідність державного контролю за розвитком комплексу в цілому

Об'єкти та методи дослідження

Агропромисловий комплекс України — це цілісна народногосподарська система взаємопов'язаних в своєму розвитку галузей, які забезпечують виробництво сільськогосподарської сировини та продовольства, їх заготівлю, зберігання, переробку і реалізацію населенню. Ядром агропромислового комплексу є галузі сільського господарства. У своєму розвитку вони характеризуються певними особливостями; це вплив природнокліматичних факторів на характер і організацію виробництва, об'єктивна необхідність використання частини виробленої продукції як засобів виробництва, універсальність основного засобу виробництва — землі. Усе це зумовлює особливості становлення ринкових відносин в агропромисловому комплексі та особливості його державного регулювання.

Постановка задачі

Головне завдання що стоїть перед галузями АПК — це зростання сільськогосподарського виробництва, надійне забезпечення країни продуктами харчування та сільськогосподарською сировиною, об'єднання зусиль усіх галузей комплексу для одержання високих кінцевих результатів. Надавати можливості виходу продукції АПК України на світовий ринок. Подолання глибокої економічної кризи зокрема в АПК України пов'язане з переходом до ринкових